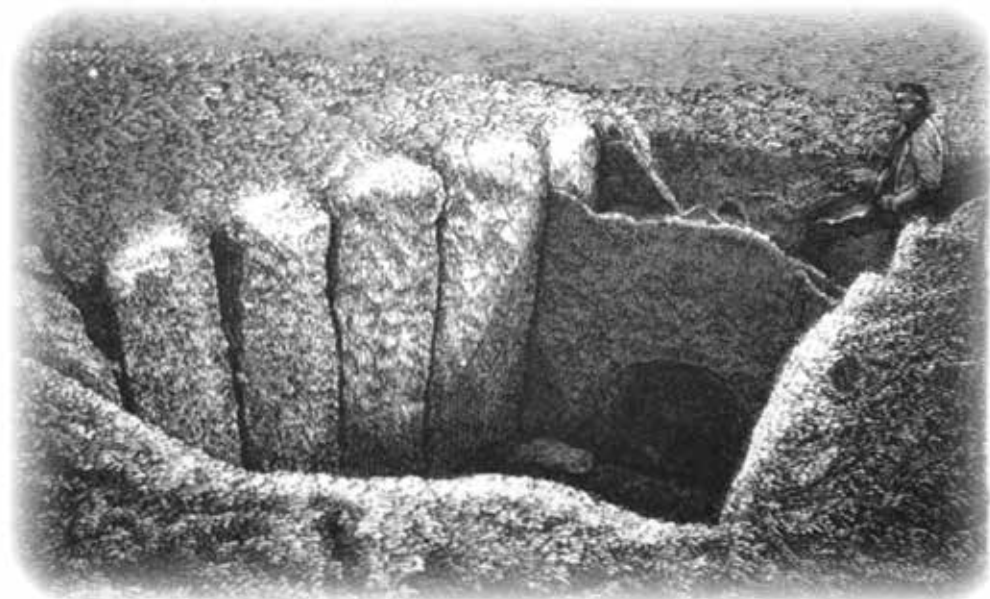

HÄLL- KISTA I KARLEBY

1877

Hällkista i Karleby
– Återutgivning
av text från 1877

av Oscar Montelius

Redaktör Mikael Jägerbrand

ISBN 978-91-7757-047-9

Copyright © 2016 Mikael Jägerbrand / Virvelvind Förlag, Lysekil.
Den här e-boken ges ut av E-boksbiblioteket Förlag (imprint)

Mer info: www.e-boksbiblioteket.se

Förord

Den lilla byn Karleby är känd för de många vackra gånggrifterna. Men här finns också andra typer av fornminnen.

I den här e-boken får du läsa om undersökningen av en hällkista. Den här vetenskapliga berättelsen är skriven av Sveriges mest ansedda arkeolog, Oscar Montelius.

Det var också han som under år 1874 av en slump fick möjlighet att gräva ut den spännande hällkistan i Karleby utanför Falköping.

Fynden man gjorde här var också sensationella. Man hittade benrester från mer än 60 individer som visar att hällkistan användes under en lång period. Men man hittade också vackra föremål: flintdolkar, spjutspetsar av brons och små bronspärlor.

Eftersom den här texten skrevs på 1800-talet så innehåller den mått, ord och personer som inte är så bekanta i dag. Därför har vi kompletterat originaltexten med en kortfattad ordlista.

Hällkista vid Karleby år 1874

Den här texten publicerades ursprungligen år 1877 i tidskriften "Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Månadsblad" med rubriken "Grafundersökningar i Vestergötland. 2. Hällkista vid Karleby Utbogården i Vartofta härad". Författare till texten är Oscar Montelius (1843–1921).

Hällkista vid Karleby Utbogården i Vartofta härad.
Kort efter avslutandet af den antropologisk-ärkeologiska kongressens möte i Stockholm 1874 företogo doktor Retzius och jag några undersökningar i närheten af Falköping. Under det vi voro sysselsatta med gräfning i en af gånggrifterna vid Karleby kyrka, underrättades vi af arrendatorn vid Karleby Utbogården, Johannes Persson, att han på en af sina åkrar nyligen borttagit ett större af kullersten bildadt stenröse, hvars stenar han användt till en gärdesgård. Efter rösets borttagande hade han märkt, dels några ungefär i jämnhöjd med den omgifvande jordytan liggande hällar, som han hemtagit till gården, dels kanten af några i jorden stående hällar. Vi begäfvoo oss därför till stället, der dock intet anmärk-

ningsvärdet syntes; men sedan vi låtit borttaga någon jord, funno vi öfverkanten af några stående hällar, hvilka snart visade sig vara väggar till en stor hällkista (fig. 8—10). Då dessa hällar sannolikt snart skulle hafva fallit i glömska, i samma mon som deras öfverkanter blifvit af plogen bortslagna, har man för det märkliga fynd, som nu gjordes, nästan uteslutande att tacka Johannes Perssons omtanke att underrätta oss om grafvens tillvaro.

Grafkammaren hade, såsom nyss nämndes, redan blifvit beröfvad ett par af sina takhällar; en sådan häll, eller snarare större delen deraf, låg bredvid grafven, och endast *en* takhäll låg kvar på sin plats, nära grafvens midt, men itubruten och nedsjunknen i kammaren, hvilken, liksom de båda smärre rummen, om hvilka strax skall talas, var alldeles fylld med sand och sandblandad jord.

Grafven, som ligger i norr och söder, är såsom planen (fig. 10) visar, delad i tre rum, af hvilka det nordligaste, den egentliga grafkammaren, är det största. Dess längd är i midten, upptill, 4,52 meter; vid östra och vestra väggen är längden nedtill 4,17 meter, men upptill omkring 15 cm. större. Bredden är vid norra gafveln 2,1 meter och vid den södra 1,98 meter. Höjden är vid norra gafveln, der den är störst, 1,85 meter.

Mellanväggen mellan detta rum och det mellersta bildas af en stor häll (fig. 10, nr 1), hvilken nedtill ungefär vid midten har en halfrund öppning, som ses å fig. 9. Hålets största bredd är 60 cm. Dess höjd, räknad från stenens underkant är 75 cm., men räknad från kammarens golf endast 60 cm. Denna öppning är på yttre sidan täckt af en flat sten (fig. 10, nr 18), hvilken kvarhålles i sitt läge af en kullersten (fig. 19).

Det mellersta rummets längd vid östra väggen, det vill säga af-

ståndet mellan stenarne nr 1 och 15, är 1,05 meter; vid midten 93 cm. Dess bredd är 2,1 meter.

Väggen mellan detta rum och det sydligaste bildas af två hällar (fig. 10, nr 15 och 16), hvilkas mot hvarandra stötande kanter äro ganska omsorgsfullt släthuggna. I dessa stenar är upptill uthugget en större halfrund öppning, som ses fig. 11; dess största bredd är 75 cm. Äfven denna öppning var på utsidan täckt af en större stenhäll (fig. 10, nr 20).

Det sydligaste rummet, ingången, är på södra ändan till större delen öppet. Dess vestra sida upptages af en stor, in i rummet in-skjutande kullersten (nr 21), hvars andra del går in i jorden vid sidan af grafven. Troligen låg denna sten här redan innan grafven uppfördes. Genom två på kant ställda smärre hällar (nr 22 och 23) bildas en rätvinklig afslutning på yttre sidan.

Hela grafbyggnadens längd är 7 meter. De dertill använda hällarne äro af kalksten.

I den egentliga grafkammaren hittades först, på ungefär 1 meters djup, några spridda människoben och derefter på grafvens botten en stor mängd tätt liggande människoskelett, samt bland och under dem ett ovanligt stort antal dolkar, spjutspetsar, pilspetsar och andra arbeten af flinta, »nålbrynen» af skiffer, lerkärl och bennålar. Invid östra väggen, nära 1,5 meter från norra gafveln, hittades nära grafvens botten *i benlagret* den afbrutna udden af en spjutspets af brons och två små perlor af samma metall. Nästan midt under bronsspetsen, några centimeter djupare, lågo två väl arbetade flintdolkar.

Benen lågo så tätt tillsammans, att man endast undantagsvis lyckades urskilja de till samma skelett hörande benen; någon gång kunde man dock se, att ett lik legat utsträckt, hvilket särskildt med

full visshet iaktogs i afseende på ett skelett, som låg vid kammarens södra ända med fötterna i sydvestra hörnet och kroppen snedt inåt grafven, nästan i diagonalens riktning.

I mellersta rummet träffades också människoben. Äfven der var det emellertid nästan omöjligt att bestämma, huru liken blifvit jordade; ett af dem vid östra väggen, syntes dock hafva varit sittande. I denna afdelning af grafven hittades inga fornsaker.

I det sydligaste rummet funno vi hvarken ben eller fornsaker.

Hela antalet af de i grafven nedlagda liken var minst 60. De hade alla blifvit jordade ¹ *obrända*.

I grafven hittades äfven några djurben; för dem, äfvensom för der funna skallar och ben af menniskor, torde dr Retzius komma att närmare redogöra.

Grafvens form och byggnadssätt, äfvensom den omständigheten, att man här fann ett så ovanligt stort antal väl arbetade fornsaker af sten, allt visar, att grafven uppförts och begagnats under stenåldern, om ock först mot slutet af perioden. Det är då i hög grad anmärkningsvärdt, att man vid botten, midt bland de lik, för hvilka grafkammaren synes vara ursprungligen afsedd, funnit ett par föremål af brons, hvilket visar, att någon kändedom om denna metall hunnit sprida sig till Vestergötland på den tid, då grafven uppfördes eller ännu begagnades.

Fyndet vid Karleby Utbogården torde kunna anses som en bekräftelse på den åsigt, hvilken vi redan i *Sveriges forntid* (texten, sid.

1 *I det öfversta jordlagret träffade vi en enstaka bit brändt ben, hvilken troligen ursprungligen legat i stenröset, der man, att döma af de arbetares berättelse som före vår ankomst bortfört stenarne, synes hafva funnit lemnigar af ett brändt lik, troligen från bronsåldern.*

139) framställt, nämligen att en del af de under en hög eller ett röse helt och hållet dolda hällkistorna höra till slutet af stenåldern, och en del af dem till början af bronsåldern.

De i grafven funna fornsakerna, hvilka nu förvaras i Statens Historiska Museum (nr 5386), äro:

a). En präktig, ovanligt väl arbetad, flintdolk, afbildad fig. 20 i *Führer durch das Museum vaterländischer Alterthümer in Stockholm*. Bladet tunt, slaget med utmärkt skicklighet. Skaftet fyrkantigt, baktill utvidgadt; alla kanterna prydda med små fina regelbundna hugg. Hela längden 25 cm.; bladets största bredd 4.8 cm.

b) En dylik flintdolk med fyrkantigt, baktill utvidgadt skaft; kanterna dock mindre regelbundna än å a. Längd 24.7 cm.; bladets största bredd 4 cm.

c) En mindre flintdolk med fyrkantigt, baktill mycket utvidgadt skaft; tre af kanterna prydda med sådana fina regelbundna hugg som a, men den fjerde kanten saknar dylika och är otydligt. Längd 17.2 cm.; bladets största bredd är 3.5 cm.

d) Sju andra flintdolkar med mer eller mindre tydliga skaft; å en af dem är skaftet slipadt längs båda sidornas midt. Längd 23.1—14.5 cm.

e) Tre flintdolkar med utnötta blad. En har fyrkantigt, baktill föga utvidgadt skaft, och liknar närmast fig. 52 i *Sveriges historia* (1:a delen, sid. 32). De två andra hafva kullrigt tvåsidigt skaft. Längd 18—14.2 cm.

f) En utnött dolk eller spjutspets af flinta, baktill möjligen afslagen. Längd 6.7 cm.

g) En spjutspets eller dolk af flinta; bakre delen tunn, kullrigt tvåsidig, baktill afsmalnande. Längd 15.1 cm.; största bredden 3.3

cm.

h) En spjutspets af flinta, med bredt blad och med kort, smal tånge. Hela längden 9.2 cm.; bladets största bredd 3.7 cm.

i) En spjutspets af flinta, triangulär, närmast lik M. 47, men med djupare urskuren bas. Båda eggarna fint sågtandade. Längd 7.2 cm.; bredd vid basen 4 cm.

k) En mindre spjutspets af flinta, lik M. 47; urskärningen vid den tjocka basen grund. Längd nära 6 cm. (yttersta spetsen afbruten); bredd vid basen 2.9 cm.

l) En spjutspets (?) af flinta, bredt triangulär, med basens båda hörn afrundade; den yttersta spetsen något sned. Ena sidan slät, oknackad. Längd 5.3 cm.; bredd vid basen 3.9 cm.

m) Fyra pilspetsar af flinta, med urskuren bas, utan tånge. Längd 5—2.5 cm.

n) Ett litet halfmånformigt flintverktyg, af samma slag som M. 74, men mindre; eggen inböjd, utan sågtänder; ena ändan afbruten. Längd nu 6.8 cm.; bredd midtpå 2 cm.

o) En smal mejsel af flinta med rät egg; kullrigt tvåsidig, utan smalsidor. Endast vid eggen slipad. Möjligen bildad af det afslagna skaftet till en dolk eller spjutspets. Längd 7.8 cm.; bredd 2.2 cm.

p) En liten skrapa af flinta. Längd 2.8 cm.; bredd 2.4 cm.

q) Femton skärfvor af flinta; några af dem synas hafva varit använda som skrapor.

r) Fem smärre brynen af skiffer. Ett af dem är 6.2 cm. långt, fyrkantigt, med afskurna kanter och tre hål såsom å M. 4; det andra är dylikt, men större (8.2 cm. långt), samt med hål blott från ena sidan och uppifrån; två hafva endast hål genom bredsidorerna; den femte saknar hål.

s) Fyra benprylar. En af dem är afbildad fig. 25 å sid. 26 i 1:a delen af *Sveriges historia*; 13.2 cm. lång. Den andra är dylik, men mindre; de två återstående äro upptill afbrutna. De två förstnämnda äro af *får*-ben.

t) En ben-nål med genomborradt hufvud, lik M. 81; afbruten.

u) En trind ben-nål med stort, nu skadadt, öga upptill; något böjd mot spetsen. Längd 8.5 cm.

v) En bernstensperla, eller rättare hälften af en större perla, närmast lik fig. 75 i *Sveriges forntid*, texten sid. 91; den har sedan blifvit försedd med ett nytt, genom breddsidorna, nära ena kanten gående hål.

w) Ett stycke af en annan bernstensperla.

x) Fem lerkärl af grof tjock massa, illa brända, närmast lika M. 93; ett par af dem hafva liksom nämnda fig. ränder af intryckta, snedt gående punkter. Två af kärnen voro sönderfallna; de tre återstående äro 15.5—11 cm. höga.

y) Den yttersta, afbrutna udden af en spjutspets af *brons*; nu 2.8 cm. lång.

z) Två små, mycket enkla perlor af *brons*, hvardera bildad af en smal, endast 3 millimeter bred, tunn ten, hopböjd till en liten oregelbunden öppen ring, nu något tilltryckt.

Oscar Montelius.

Fig. 8.

Fig. 9.

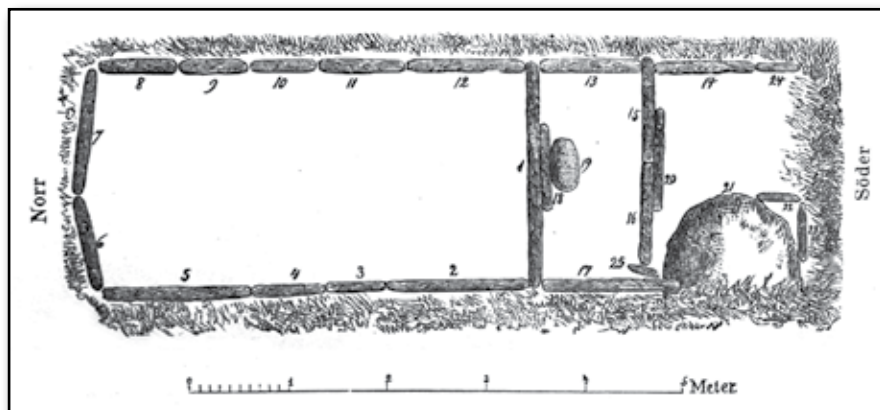

Fig. 10.

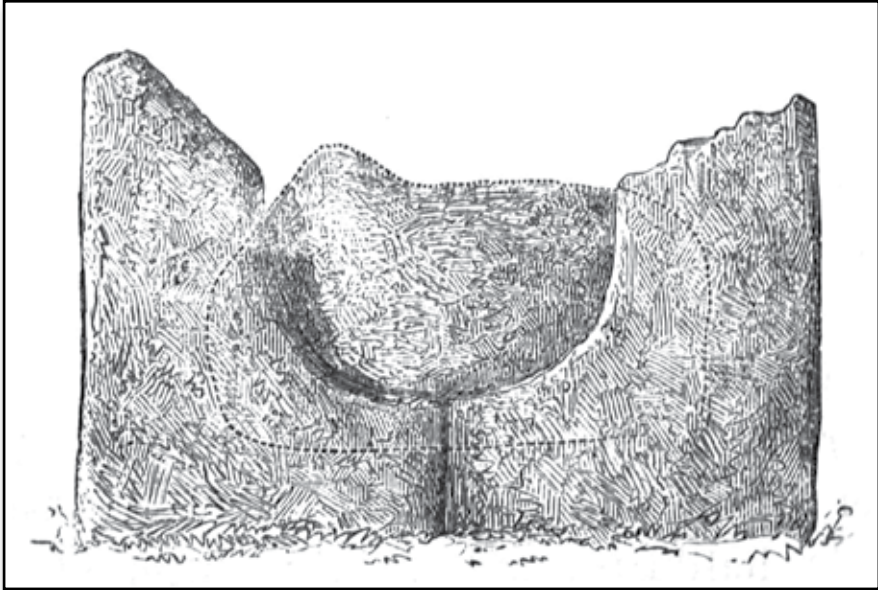

Fig. 11.

Viktiga ord och personer

Karleby.

Liten by utanför Falköping. Byn är en av de rikaste i landet på både fornfynd och fornminnen. Här ligger bland annat en rad gånggrifter på rad. En av dessa är 17 meter lång och därmed den största i Sverige.

Montelius, Oscar.

[1843–1921] Svensk arkeolog och riksantikvarie. Är den mest inflytelserika arkeologen i Sverige. Gjorde stora internationella insatser bland annat när det gäller jämförandet av föremål från olikatidsperioder och typologi. Var den som slog fast att hällristningarna skapades under bronsåldern. Montelius indelning av bronsåldern i sex perioder används fortfarande av arkeologer. Han skrev mer än 400 vetenskapliga skrifter, de mest berömda är "Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar" (1877), "Sveriges forntid" (1872–1874) och "Minnen från vår forntid" (1917).

Retzius, Gustaf.

[1842–1919] Svensk läkare och forskare. Var ledamot av Svenska Akademien och nominerades till Nobelpriset 23 gånger i ämnen fysik och medicin – utan att få det. Var framför allt verksam

inom anatomi och har under senare år kritiserats för sina rasbiologiska teorier.

Fler böcker: E-boksforlaget.se

Om du gillar e-böcker om historia så kommer du att gilla utbudet hos E-boksforlaget.se

Det här förlaget är specialiserat på utgivning av äldre texter om arkeologi, resor och biografier.

Alla titlarna går att hitta hos de flesta e-bokhandlare, i iTunes samt på många bibliotek.

Här är några exempel på titlar:

Klassiska deckare

- "Sherlock Holmes: »Gloria Scott»"
- "Sherlock Holmes: Beryllkronan"
- "Sherlock Holmes: De fem apelsinkärnorna"
- "Sherlock Holmes: De rödhårigas förening"
- "Sherlock Holmes: Den avhuggna tummen"
- "Sherlock Holmes: Den blå karbunkeln"
- "Sherlock Holmes: Den försvunna brudgummen"
- "Sherlock Holmes: Den försvunna kapplöpningshästen"
- "Sherlock Holmes: Blodbokarna."
- "Sherlock Holmes: Det spräckliga bandet."
- "Sherlock Holmes: Den grekiske tolken"

- "Sherlock Holmes: Musgraves ritual"
- "Sherlock Holmes: Det gula ansiktet"
- "Sherlock Holmes: Det hemlighetsfulla mordet vid skogssjön"
- "Sherlock Holmes: Den hemlighetsfulle patienten"
- "Sherlock Holmes: Börsmäklarens biträde"
- "Sherlock Holmes: En skandal i Böhmen"
- "Sherlock Holmes: Krymplingen"
- "Sherlock Holmes: Lorden och hans rika amerikanska brud"
- "Sherlock Holmes: Mordet i Reigate"
- "Sherlock Holmes: Tiggaren med den kluvna läppen"

Arkeologi

- "Solgudens yxa och Tors hammare"

- (1899)
- "Hällristningarnas ålder" (1869)
- "Feniciska kolonier i Skandinavien" (1875)
- "Hällristningar på Kinnekulle" (1892)
- "Forntidens perioder" (1892)
- "Hur gamla är hällristningarna?" (1869)
- "Bohusläns bygdeborgar" (1909)
- "Bohuslänska hällristningar" (1879)
- "Fynden i Troja" (1878)
- "Förbindelse mellan Skandinavien och vestra Europa före Kristi födelse" (1889)
- "Svear och götar under folkvandringstiden" (1905)
- "Husaby kyrka" (1899)
- "Hällristningarna i Järrestad" (1881)
- "Nordens fartyg från hednatiden" (1872)
- "Anmärkningar rörande figurteckningar från forntiden" (1842)
- "Grafkistor af klufna och urhålkade stockar" (1894)
- "Den svenske solguden och den svenske Tyr" (1906)
- "Skånska fornminnen" (1853)
- "Ölands fornminnen" (1874)
- "Tors hammare" (1872)
- "Våra fornminnen – vad de lära oss" (1916)
- "Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden" (1901)
- "Förstörda fornminnen i Bohuslän år 1924"

Djur & natur

- "Svenska djur i folktron" (1898)

- "Skäggets historia" (1893)
- "Kattens kulturhistoria" (1882)
- "Djurens sömn" (1889)
- "Katten i forntida Egypten" (1889)
- "Ett dygn på månen år 1870"
- "Orkidéernas historia" (1894)
- "Blomsterspråket" (1888)
- "Sveriges hundraser" (1880)
- "Guide till biskötsel" (1885)

Kulturhistoria

- "Midvinterns solfest" (1894)
- "Julen på 1870-talet – Skildringar och illustrationer i svenska tidskrifter"
- "Om julens härkomst" (1899)
- "Julen i Skåne på 1820-talet"
- "Nyaste och tillförlitligaste Drömboken" (1918)
- "1870-talets bästa tips för frisyr och utseende"
- "Lyxens historia" (1870)
- "Gaffelns historia" (1889)
- "Kanalbyggen på planeten Mars" (1888)
- "Vårt solsystem" (1878)

Resor

- "Ett besök i Venedig år 1878"
- "Strandgatan i Visby år 1879"
- "Resa på Dalslands kanal år 1877"
- "Nyköpings slott" (1877)
- "Ett besök i Marstrand år 1882"
- "Min resa i Blekinge och Kalmar år 1854"
- "Resor med luftballong år 1873"

- "Runlejonet i Venedig" (1871)
- "En utflykt på Mälaren år 1871"
- "Skildring af Vestergötland år 1882"
- "Kalmar slotts historia" (1880)
- "Ett besök i Södertälje år 1881"
- "En färd på Donau år 1882"
- "Ringmuren i Visby" (1874)
- "Fredrikstens fästning och Karl XII" (1879)
- "Petras helgedomar" (1921)
- "Ett besök i Boxholm år 1885"
- "Skildring av Riseberga klosterruiner" (1874)
- "Borgholms slottsruin" (1878)
- "Rundtur i södra Frankrike år 1880"
- "Ett besök på Djurgården sommaren 1868"
- "Sigtunas tidiga historia" (1872)
- "Helgeandskyrkan i Visby" (1878)
- "Norrköpings historia" (1871)
- "Ett besök i Waxholm år 1870"
- "Vadstena slott" (1875)
- "Skildring av Island" (1870)
- "Besök på Gripsholms slott år 1895"
- "Ett besök i Rom år 1870"
- "Besök på Helgoland år 1874"
- "Guide till Uppsala år 1875"
- "Kyrkoruinen S:t Katarina i Visby" (1877)
- "Gripsholms slott" (1877)
- "Ett besök i Strängnäs år 1874"
- "Ett besök i Visby år 1906"
- "Bohus fästning" (1869)
- "En resa på Rhen år 1866"
- "Ett besök i Ystad år 1872"

Svensk geografi

- "Märkliga orter i Sverige" (1883)
- "Skildring av Värmland år 1882"
- "Skildring av Dalälven år 1876"
- "Skildring av Ångermanland 1882"
- "Skildring av Bohuslän år 1882"
- "Skildring av Dalsland år 1882"
- "Skildring av Närke år 1882"
- "Skildring av Öland år 1882"
- "Skildring av Stockholm år 1882"
- "Skildring av Västmanland år 1882"
- "Skildring av Härjedalen år 1882"
- "Skildring av Gästrikland år 1882"
- "Skildring av Jämtland år 1882"
- "Skildring av Göteborg år 1882"
- "Skildring av Halland år 1882"
- "Skildring av Blekinge år 1882"
- "Skildring av Gotland år 1882"
- "Skildring av Södermanland år 1882"
- "Skildring av Östergötland år 1882"

Vikingar

- "Vikingatidens Lund och Birka" (1909)
- "Jomsvikingarnas saga" (1888)
- "Fyndet av vikingaskeppet i Gokstad år 1880"
- "Hervars och Hedreks saga" (1888)
- "Carl Larssons Uppsala-tempel" (1908)
- "Sagan om Ragnar Lodbrok och hans söner" (1880)
- "Sverige och vikingafärderna västerut" (1924)